

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито вплив динамічних змін на ринку праці на формування професійної мобільності майбутніх інженерів-педагогів; проаналізовано професійну мобільність як філософську, соціологічну, економічну, психологічну та педагогічну категорію.

Ключові слова: інженер-педагог, мобільність, професійна мобільність.

В статті раскрыто влияние динамических изменений на рынке труда на формирование профессиональной мобильности будущих инженеров-педагогов; проанализированы профессиональную мобильность как философскую, социологическую, экономическую, психологическую и педагогическую категорию.

Ключевые слова: инженер-педагог, мобильность, профессиональная мобильность.

In the article the impact of dynamic changes in the labor market on the formation of professional mobility of future engineers-teachers; analysis of occupational mobility as philosophical, sociological, economic, psychological and pedagogical category.

Keywords: engineer, teacher, mobility, professional mobility.

Мета: розкрити методологічні аспекти формування професійної мобільності майбутніх інженерів-педагогів.

Актуальність дослідження. В умовах єдиного європейського освітнього простору формування професійної мобільності майбутніх інженерів-педагогів відкриває нові можливості не тільки для здобуття освіти, а й для формування європейського ринку праці. Сучасний інженер-педагог повинен не тільки сам бути професійно мобільним, а й готовим до формування професійної мобіль-

ності майбутніх кваліфікованих робітників. На реалізацію такого підходу спрямована Копенгагенська декларація, для реалізації положень якої системи освіти мають вирішити такі завдання: забезпечити якість підготовки виробничого персоналу; розширити доступ до професійної освіти й навчання; забезпечити порівнюваність систем освіти й навчання для оптимального використання внутрішнього різноманіття національних систем освіти; підвищити професійну мобільність; створити умови для офіційного визнання знань, умінь і кваліфікацій у всьому просторі ЄС в інтересах неперервного навчання та кар'єрного зростання ("Робоча програма щодо загальних цілей і завдань", лютий 2002 р.).

Термін "мобільність" означає рухливість, готовність до швидкого виконання завдання. У науковий обіг уведений соціологами для визначення явищ, що характеризують переміщення соціальних груп та окремих людей у соціальній структурі суспільства (соціальна мобільність). Дослідження цього явища з погляду філософії, соціології, економіки, демографії дало змогу диференціювати уявлення про мобільність, з'ясувавши, що вона може бути вертикальною і горизонтальною, індивідуальною і груповою, внутрішньогенераційною і міжгенераційною; соціальною, трудовою, культурною, міжпрофесійною, професійною тощо. Диференціація наукових уявлень про мобільність пов'язана з посиленням динамічності соціальних процесів на сучасному етапі розвитку суспільства, що неминуче приводить до підвищення мобільності людей за найрізноманітнішими "векторами їх соціального функціонування".

Постановка проблеми в загальному вигляді. На початку XXI століття суспільство потребує ініціативних високоосвічених фахівців, здатних до постійного особистісного професійного самовдосконалення, адекватного виконання функціональних

обов'язків, виявлення професійної мобільності в умовах динамічних змін на ринку праці. Виникнення проблеми формування професійної мобільності майбутніх інженерів-педагогів зумовлене сукупністю низки факторів. До них належать: зміни, що відбулися у змісті професійної діяльності, викликані процесами її диференціації та інтеграції; поява ринку праці та тенденції його розвитку; потреби суспільства у професійно мобільних кваліфікованих робітничих кадрах, здатних бути конкурентоздатними на ринку праці; рівень готовності майбутнього інженера-педагога до формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників та власної професійної мобільності й конкурентності на ринку праці.

Проблема професійної мобільності з особливою гостротою актуалізувалася після прийняття Радою (ЄС) Резолюції розвитку освіти протягом усього життя (27 червня 2002 року), яка є продовженням резолюцій, прийнятих у Лісабоні й Барселоні, та створює основи для більш тісного співробітництва в галузі професійної освіти й навчання з країнами ЄС. Тому підготовка професійно мобільних інженерів-педагогів є головним завданням вищої інженерно-педагогічної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що мобільність є предметом вивчення різних наук. Її досліджували філософи й соціологи (С. Липсет, Б. Барбер, Р. Бендікс, П. Бурдьє, П. Блау, Д. Голдторп, Р. Громова, К. Девіс, О. Дункан, Е. Дюркгейм, Л. Кансузьян, П. Сорокін та ін.); економісти (О. Білик, Ф. Гайсин, В. Данюк, М. Долішній, О. Лівшин та ін.); значну увагу вивченню проблеми готовності особистості до самореалізації та мобільності приділяють психологи (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Г. Вайзер, П. Горностай, Ю. Дворецька, І. Зімняя, Е. Зеєр, Є. Клімов,

О. Леонтьєв, А. Маркова, Н. Михайлова, М. Пряжников, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.).

Вагомий внесок в обґрунтування теоретичних засад формування професійної мобільності фахівців із середньою спеціальною і вищою освітою зробили педагоги-науковці: Л. Амірова, А. Ващенко, Л. Горюнова, В. Дюніна, Є. Іванченко, Б. Ігошев, Ю. Калиновський, С. Капліна, Н. Кожемякіна, Л. Меркулова, О. Неделько, О. Нікітіна, С. Савицький, Н. Хакімова, Г. Яворська та інші.

Розвитку професійної освіти, поліпшенню якості підготовки педагогічних й інженерно-педагогічних кадрів присвячені праці С. Гончаренка, Р. Гуревича, І. Зязюна, О. Коваленко, Н. Ничкало, Л. Сушенцевої, Л. Тархан, О. Щербак та інших. Окремі аспекти підготовки конкурентоздатних фахівців на основі соціального партнерства досліджували Т. Глушанок, Є. Корчагін, О. Олейнікова, Л. Отставнова, О. Сушенцев та інші. Проте проблема формування професійної мобільності майбутніх інженерів-педагогів у нових соціально-економічних умовах потребує глибокого вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мобільність може проявлятися в різних сферах життєдіяльності людини і має відповідну назву: соціальна мобільність, трудова мобільність, кар'єрна мобільність, академічна мобільність, культурна мобільність, професійна мобільність тощо. Переважна більшість учених пов'язують дану категорію з рухом, дією, здатністю та готовністю до швидкого пересування. У сучасних соціально-економічних умовах практично кожна людина стає перед вибором зміни професії, специфіки професійної діяльності. Забезпечити професійну мобільність можна лише "узагальненням праці", що сприятиме швидкій адаптації до нових умов виробництва та перекваліфікації. Оскільки на професійну мобільність впливають різні чинники, в обґрунтуванні програми й методики дослідження нами було передбачено, що на сучасному етапі розвитку суспільства майбутньому інженеру-педагогу для професійної мобільності та конкурентоздатності на ринку праці, недостатньо володіти тільки спеціальними професійними знання-

ми та вміннями. Спроби вийти за рамки знань парадигми зумовили потребу принципової зміни практики "проектування змісту освіти", що потребує й інших підходів до розробки Державних стандартів професійно-технічної освіти нового покоління. Дослідники проблем професійної педагогіки та управління освітою запропонували ввести додаткові інтегративні показники: особистісний розвиток (В. Загв'язинський), активна громадянська позиція (В. Караківський), прагнення до життєвої самореалізації (Б. Гершунський), професійна відповідальність (Г. Яворська), професійне виховання (О. Дубасенюк) та інші.

Сьогодні "в усіх цивілізованих країнах, як зазначає Н. Ничкало, здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх упровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій" [3, 19]. Підґрунтям стабільності соціально-економічного життя країни та подальшого її розвитку є відтворення й нарощування людського потенціалу, головним чинником якого є освіта. Від людського капіталу, від духовних, морально-етичних і професійних якостей його залежить майбутнє держави [3]. Суголосна цьому думка О. Грішнєвої, яка стверджує, що "освіта та професійна підготовка є фундаментом людського розвитку і прогресу суспільства" [1, 101]. Вони також "виступають гарантом індивідуального розвитку, плекають інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства" [1, 101].

Одним із шляхів розв'язання окресленої проблеми є врахування в освітніх стандартах компетенцій, компетентностей та метапрофесійних якостей. Виділяють ключові (базові) компетентності, для яких характерні такі особливості: багатофункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатовимірність (особистісні якості, інтелектуальні здібності, комунікативні вміння), опора на певний рівень інтелектуального розвитку (абстрактне, критичне, технічне, економічне мислення, само-refлексія тощо). Компетенції характеризуються як загальна здатність, що виявляється і формується в діяльності. На відміну від знань, умінь та навичок, які означають дію за зраз-

ком, "компетенція передбачає наявність досвіду самостійної діяльності на основі універсальних знань"; поліфункціональні метапрофесійні якості забезпечують якість праці в суміжних професіях, а екстрафункціональні метапрофесійні якості – гнучкість орієнтації на ринку праці.

Організація професійного навчання з формування професійної мобільності майбутнього інженера-педагога розглядається нами як система обґрунтованих педагогічних дій і цілеспрямованих заходів у педагогічному процесі вищого навчального закладу, побудованому з урахуванням загальних педагогічних закономірностей і дидактичних принципів та визначених організаційно-педагогічних умов.

Стратегія модернізації інженерно-педагогічної освіти передбачає формування її змісту на засадах компетентнісного підходу, адже результатом діяльності майбутнього інженера-педагога повинна стати не система знань, умінь та навичок сама по собі, а набір ключових компетенцій у певній сфері людської діяльності. Технологія завтрашнього дня потребує підготовки інженерів-педагогів, спроможних приймати критичні рішення, здатних освоювати значні масиви інформації й успішно діяти в максимально невизначеній економічній, технологічній, виробничій ситуації, людей, у яких ніби "майбутнє в крові". Інтеграційні процеси припускають характеристику й опис змісту освітніх програм з погляду тих компетенцій, які повинні бути сформовані в майбутніх інженерів-педагогів. При цьому для визначення професійних компетенцій припускається залучення представників сфери праці. Ми погоджуємося з думкою О. Новікова про те, що "в сучасних умовах загальна освіта необхідна усім членам суспільства, людям усіх професій і спеціальностей", адже "в умовах ринкової економіки практично кожній людині доводиться не тільки часто змінювати місце роботи, але протягом трудового життя в середньому 5–6 разів змінювати професію" [4].

Підвищення якості системи інженерно-педагогічної освіти передбачає також регулювання (регламентування) змісту й забезпечення якості в різних країнах по-різному. Загальним

моментом у рамках інтеграційних процесів є забезпечення міжнародного рівня регулювання якості. Основне значення полягає в поширенні Загальної рамки забезпечення якості, розробленої Копенгагенською технічною робочою групою з питань забезпечення якості. Загальна рамка є не тільки основою забезпечення якості систем професійної освіти, але й дає змогу порівняти національні системи кваліфікацій із Загальноєвропейською рамкою кваліфікацій (EQF), домогтися наступності систем професійної й вищої освіти.

Основа Загальноєвропейської рамки кваліфікацій закладена рамкою кваліфікацій вищої освіти (так звані Дублінські дескриптори), що складається з трьох циклів, загального опису кваліфікацій для кожного циклу, заснованого на результатах, компетенціях та обсязі залікових одиниць з першого й другого циклів. Ці підходи були використані для розробки в ході Копенгагенського процесу Загальноєвропейської рамки кваліфікацій для всіх рівнів освіти, що являє собою позначку-рамку, яка служить механізмом порівняння кваліфікацій національних систем освіти. Позначка-рамка складається з восьми рівнів кваліфікацій, кожний з яких узагальнено описаний у термінах знань, умінь і широким компетенцій, що їх розуміють як відповідальність та автономність. Отже, формування загальноєвропейської рамки стало каталізатором для перегляду національних рамок кваліфікацій у тих країнах, де вони вже існували, і розробки таких рамок там, де їх раніше не було. Тому, насамперед, необхідно інтенсифікувати інформаційну підтримку процесів модернізації інженерно-педагогічної освіти шляхом забезпечення доступу освітнього співтовариства до основних матеріалів і звітів як Болонського, так і Копенгагенського процесу, а також зразків кращого досвіду й практики в галузі систем забезпечення якості, розробки змісту освітніх програм і реалізації таких механізмів, як ECTS та рамки кваліфікацій.

Дослідження проблеми формування професійної мобільності майбутнього інженера-педагога повинно відбуватися на різних рівнях.

Методологічний рівень відображає взаємодію та зв'язок фундамен-

тальних наукових підходів до вивчення проблеми: *системний підхід* дає можливість розглядати навчально-виробничий процес з формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників з позицій цілісності, взаємовпливу і взаємозумовленості його компонентів, виявити його структуру, особливості організації та механізми управління ним; *функціональний* – спрямований на визначення та диференціацію функцій суб'єктів навчально-виробничого процесу, спрямованого на підготовку професійно мобільних майбутніх кваліфікованих робітників; *синергетичний* забезпечує адаптацію дидактичних аспектів ідей синергетики до змісту професійно-технічної освіти, творчого використання в моделюванні, управлінні навчально-виробничим процесом та прогнозуванні розвитку освітніх систем; *компетентнісний* – передбачає застосування конструктивних: компетентностей, компетенцій та метапрофесійних якостей; *аксіологічний* – уможливорює підпорядкування змісту навчання майбутніх кваліфікованих робітників формуванню в них якостей, необхідних для виконання виробничих завдань та професійного розвитку особистості; *полісуб'єктний* – означає єдність особистісно орієнтованого та діяльнісного аспектів, відображає сутність гуманістичної психології і педагогіки, дає можливість розглядати сформованість професійної мобільності майбутнього кваліфікованого робітника як результат цілеспрямованого професійного навчання, як спосіб професійної самореалізації особистості; *культурологічний* – дає можливість розглядати підготовку кваліфікованих робітників до професійної діяльності як інтеграцію особистісного, інтелектуального і професійного зростання, формування елементів професійної культури, що створює умови для відповідного самовизначення та самореалізації особистості.

Теоретичний рівень визначає систему вихідних концептуальних положень, теорій, без яких неможливе розуміння сутності явища, що досліджується. Насамперед – це: мобільність, її види, професійна мобільність, компетенції, компетентність, метапрофесійні якості, організація процесу професійного

навчання; обґрунтування методичних засад формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у ППНЗ. *Практичний рівень* передбачає перевірку ефективності авторської концепції та системи роботи професійно-технічного навчального закладу з формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників.

Підґрунтям *філософського підходу* до проблеми формування професійної мобільності є праці Е. Дюркгейма та М. Вебера, у яких розкривається сутність феномена "мобільність" крізь призму законів діалектики. У *соціології* під мобільністю розуміють процес переміщення індивіда в соціальному просторі. Теоретичною основою для дослідження професійної мобільності є праці П. Сорокіна, котрий обґрунтував систему основних понять і визначень, що стосуються проблеми мобільності. Професійна мобільність – це зміна позиції індивіда в професійно-кваліфікаційній структурі суспільства; це становище, яке здатні зайняти індивіди в суспільстві; це зміна індивідом чи групою індивідів однієї професії на іншу. Професійна мобільність може бути вертикальною або горизонтальною, висхідною або низхідною, індивідуальною або колективною. З *економічної* точки зору, мобільність фахівців є індикатором ринку праці й відображає адаптацію ринку праці до структурних і кон'юктурних змін, що характеризують його гнучкість.

До трактування мобільності як економічної категорії сформулювалося два підходи: рух зайнятих у суспільному виробництві, тобто рух робочої сили, чи якісна характеристика трудового потенціалу – здатність і готовність до зміни змісту праці, швидкої адаптації до зміни виробничих умов. Вважається, що мобільність тим вища, чим коротший середній термін перебування робітників на одному робочому місці і чим більша серед них частка тих, що мають стаж менше одного року. Схильність працівників до звільнення означає потенційну мобільність (Л. Смірних).

У *психології* проблема формування професійної мобільності досліджується з позиції особистості, і розглядається цей феномен як механізм соціальної адаптації, що дає змогу особистості керувати ресур-

сом суб'єктності і професійною поведінкою. На особистісному рівні професійна мобільність тісно пов'язана зі зміною характеру самовизначення фахівця, появою нових професій та старінням уже існуючих. Найбільш значимими компонентами професійної мобільності особистості бачаться: поведінковий (зміна професії), когнітивний (усвідомлення необхідності зміни професії), інтегрально-особистісний (уміння оцінити ситуацію, рішучість, самостійність, володіння собою, ініціативність, здатність прийняти на себе відповідальність). Водночас, мобільність особистості є творчим процесом, що створює нові системи цінностей, нове "я" людини та впливає на процес створення нового суспільства й суспільних відносин. Професійну мобільність психологи визначають як процес зміни інтересів фахівця, стійку властивість особистості, підготовленість чи здатність її до зміни виду професії; це акт прийняття рішення про зміну професії чи місця роботи, діяльності (Ю. Дворецька, К. Муздибаєв, О. Нікітіна).

На основі вивчення наукових педагогічних праць з проблеми формування професійної мобільності було встановлено, що сучасна освіта має готувати фахівців, зокрема інженерів-педагогів, здатних легко навчатися і перенавчатися, швидко пристосовуватися до змінених умов і змісту професійної діяльності, зацікавлених у своїй неперервній освіті, тобто професійно мобільних. Сучасні науковці-педагоги пов'язують формування професійної мобільності з необхідністю формування ключових компетенцій та метапрофесійних якостей (Л. Горюнова, С. Капліна, Л. Сушенцева).

Визначено, що професійна мобільність майбутнього інженера-педагога – це інтегрована якість особистості, що необхідна для її успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці. Вона виявляється

в професійній діяльності й забезпечує самовизначення та самореалізацію в житті і праці на основі сформованості ключових компетенцій, базових професійних (ключових) кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й професійне поле, життєве середовище. Професійна мобільність передбачає готовність інженера-педагога до зміни виконуваних професійних завдань, до зміни робочого місця, здатність швидко освоювати нові види робіт, нові спеціальності.

Однією з провідних проблем розвитку психолого-педагогічної готовності педагога професійного навчання до формування професійної мобільності учнів професійно-технічного навчального закладу часто є його нездатність оцінити свої можливості і спрогнозувати особистісний розвиток, знайти власне рішення в ситуації вибору, відстояти свою індивідуальність, забезпечуючи перспективи кар'єрного зростання. Це породжує стереотипність професійного мислення й поведінкових штампів, невпевненість у собі, і як результат, професійна приреченість (нелюбима робота, водночас побоювання змінити її) [5]. Така незрілість професіонала (не тільки в педагогічній діяльності), нездатність відповідати за себе й за результати своєї праці, невміння самокритично оцінити свою корисність на цьому поприщі стають причиною невдоволення собою, а часом і психічної деформації особистості.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, викладене вище зумовлює необхідність дослідження проблеми формування професійної мобільності на різних рівнях: методологічному, теоретичному і практичному. Специфіка професійної діяльності інженера-педагога передбачає спрямування на підготовку майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника,

володіння дидактичною, особистісною, психолого-педагогічною компетентністю. Психолого-педагогічна готовність інженера-педагога до діяльності з формування професійно мобільного кваліфікованого робітника – це комплекс особистісних якостей інженера-педагога, необхідних йому для виконання функції суб'єкта цієї діяльності.

Подальші розвідки будуть спрямовані на дослідження компонентів психолого-педагогічної готовності майбутнього інженера-педагога до формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітничих кадрів (когнітивного, мотиваційного, організаційного, технологічного, креативного та рефлексивного компонентів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О. А. Людський капітал : формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К. : Знання, КОО, 2001. – 254 с.
2. Игошев Б. М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете : [монографія] / Б. М. Игошев. – М. : ВЛАДОС, 2008. – 201 с.
3. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : [монографія] / Н. Г. Ничкало. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 200 с.
4. Новиков А. М. Постиндустриальное образование / Александр Михайлович Новиков. – М. : Эгвес, 2008. – 136 с.
5. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : [монографія] / Л. Л. Сушенцева ; [за ред. Н. Г. Ничкало]. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 439 с.

Стаття надійшла 25.11.2016 р.